

MAHALLIY BYUDJET DAROMADLARINI OSHIRISHDA RAQAMLI SOLIQ MA'MURIYATCHILIGI SERVISLARINING IXTIYORIY TO'LOV INTIZOMIGA TA'SIRINI BAHOLASH

Azamjonov Ulug'bek Usmonjon o'g'li

*O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti
"Iqtisodiy fanlar" kafedrasida katta o'qituvchisi, i.f.f.d (PhD)*

ulugbekazamjonov1606@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada mahalliy byudjet daromadlarini oshirish nuqtayi nazaridan raqamli soliq ma'muriyatchiligi servislarining ixtiyoriy to'lov intizomiga ta'siri institutsional, huquqiy va analitik yondashuvlar uyg'unligida baholanadi. Tadqiqotda elektron tasdiqlash usullari, ortiqcha undirilgan soliqlarni boshqa majburiyatlarga hisobga olish, mobil va portal xizmatlari, elektron murojaatlar ulushi hamda naqdsiz to'lov infratuzilmasi yagona fiskal qulaylik mexanizmi sifatida talqin qilinadi. Tahlil natijalari raqamli servislar transaksion xarajatlarni qisqartirishi, huquqiy aniqlikni kuchaytirishi va ixtiyoriy to'lov xatti-harakatlarini barqarorlashtirish orqali mahalliy byudjetlar daromad bazasining muntazamligini oshirishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: raqamli soliq ma'muriyatchiligi, ixtiyoriy to'lov intizomi, mahalliy byudjet daromadlari, elektron soliq xizmatlari, ortiqcha undirilgan soliq, elektron tasdiqlash, naqdsiz to'lovlar, fiskal intizom, transaksion xarajatlar, hududiy byudjet, soliq servislar

Kirish

So'nggi yillarda fiskal boshqaruvning sifat ko'rsatkichlari nafaqat soliq stavkalari va nazorat choralari, balki xizmat ko'rsatish qulayligi bilan ham o'lchanmoqda. Mahalliy byudjet daromadlari ayniqsa mayda va takroriy to'lovlar ulushi yuqori bo'lgan sharoitda soliq to'lovchining tizimga kirish xarajatlariga sezgir bo'ladi. Shu sababli raqamli soliq ma'muriyatchiligi faqat texnologik yangilik emas, balki fiskal intizomni shakllantiruvchi institutsional omil sifatida maydonga chiqmoqda. Agar soliq to'lovchi ariza berish, hujjatni tasdiqlash, hisob-kitobni ko'rish va ortiqcha summani qayta yo'naltirish jarayonlarini tez bajarsa, ixtiyoriy to'lov ehtimoli oshadi. Aksincha, murakkab va ko'p bosqichli tartib-taomillar to'lovni kechiktirish, huquqiy noaniqlik va norasmiy aylanmalarga moyillikni kuchaytiradi. O'zbekiston soliq tizimida xizmatga yo'naltirilgan boshqaruv falsafasi mustahkamlanishi Soliq kodeksi va keyingi raqamli islohotlarda izchil aks etib bormoqda [1].

Mazkur o'zgarishlar ichida 2025-yilda qabul qilingan normalar alohida metodologik ahamiyat kasb etadi, chunki ular soliq to'lovchining raqamli muhitdagi ishonchini kuchaytirdi. Xususan, elektron hujjatlarni tasdiqlashning turli usullari elektron raqamli imzoga tenglashtirilgani xizmatdan foydalanish to'siqlarini keskin kamaytirdi. Shuningdek, ortiqcha undirilgan yoki undirilganligi aniqlangan soliq summalarini boshqa soliq majburiyatlari bo'yicha kelgusi to'lovlar hisobiga o'tkazish muddati uch kun etib belgilandi. Bu yondashuv byudjet bilan hisob-kitoblarda likvidlikning muzlab qolishini kamaytirib, tadbirkor va jismoniy shaxslarning to'lov qarorlarini ancha prognozli qiladi. Bunday servislar nafaqat ma'muriy qulaylik, balki to'lovni kechiktirishning iqtisodiy rag'batlarini qisqartiruvchi muhim institutsional vositaga aylanadi. Shu ma'noda raqamli soliq ma'muriyatchiligi mahalliy byudjet daromadlarining barqarorligi bilan bevosita bog'langan mustaqil tadqiqot obyekti sifatida qaralishi lozim [2].

Xalqaro amaliyot ham xizmat ko'rsatish sifati bilan soliq intizomi o'rtasidagi bog'liqlikni tobora ko'proq tasdiqlamoqda. OECD va Jahon banki materiallarida raqamli interfeyslarning soddaligi, tezkor javob qaytarish va ma'lumotlarning integratsiyasi ixtiyoriy rioya qilish darajasiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi qayd etiladi [10]. O'zbekistonda ham mazkur trend 2025-yilgi Murojaatnomada aniq ko'rsatkichlar orqali ifodalandi, unda kuzatilmaydigan iqtisodiyot ulushi 45–50 foizdan 28 foizga tushgani ta'kidlandi. Shu bilan birga, savdo va servis sohasida naqdsiz to'lovlar ulushini 75 foizdan oshirish hamda davlat xizmatlari va yirik bitimlarda raqamli to'lovlar ulushini kengaytirish vazifasi belgilandi [4]. Bunday maqsadlar fiskal nazoratning emas, balki qulay va ishonchli raqamli servislar orqali intizomni ichki rag'batga aylantirishning dolzarbligini kuchaytiradi. Demak, raqamli soliq ma'muriyatchiligi servislarining mahalliy byudjet daromadlariga ta'sirini baholash uchun nazariy va amaliy jihatdan yaxlit metodologiya ishlab chiqish zarur.

Asosiy qism

Raqamli soliq ma'muriyatchiligi servislarining ixtiyoriy to'lov intizomiga ta'siri ikki asosiy kanal orqali namoyon bo'ladi. Birinchi kanal transaksion xarajatlarni kamaytirish bilan bog'liq bo'lib, bunda vaqt, tashrif, qog'oz hujjatlar va vositachilik ehtiyoji qisqaradi. Ikkinchi kanal xatti-harakatlar iqtisodiyotiga tegishli bo'lib, unda qulay, tez va tushunarli interfeys to'lovni odatiy va past xavfli amaliyotga aylantiradi. Mahalliy byudjetlar uchun aynan shu omil muhim, chunki hududiy daromadlar ko'p sonli kichik to'lovlar, patentlar, aylanmadan olinadigan soliqlar va boshqa muntazam tushumlardan tarkib topadi. Shuning uchun servis sifati pasaysa, hududiy daromadlar bazasi bo'yicha muntazamlik buziladi, servis sifati oshsa esa daromadlarning davriyligi

yaxshilanadi. Mazkur bog'liqlikni tushunish raqamli ma'muriyatchilikni texnik loyiha emas, balki mahalliy fiskal barqarorlik instrumenti sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Mahalliy byudjet daromadlarini ko'paytirish masalasida ko'pincha stavkalar va majburiy choralar muhokama qilinadi, biroq xizmat arxitekturasining roli yetarli baholanmaydi. Aslida, ixtiyoriy to'lov intizomi kuchli bo'lgan hududlarda nazorat xarajatlari pasayadi, tushumlarning rejalashtirilishi aniqroq bo'ladi va qarzdorlikning surunkali shakllari kamayadi. Jahon banki tadqiqotlarida raqamlashtirish va ma'lumot almashinuvi soliqqa rioya qilishni oshirishi, ayniqsa kichik biznes uchun ma'muriy yukni kamaytirishi qayd etilgan [11]. Bu xulosa O'zbekiston sharoitida ham dolzarb, chunki hududiy iqtisodiyot tarkibida savdo, servis, o'zini o'zi band qilish va yakka tartibdagi tadbirkorlikning ulushi sezilarli. Aynan shu segmentlar ko'pincha soliq tizimiga kirish qulayligiga nisbatan sezgir bo'ladi va ularning to'lov xulqi servis sifati bilan o'zgaradi. Demak, mahalliy byudjet daromadlari masalasini raqamli servislar ko'lamidan ajratib ko'rish metodologik jihatdan to'liq yondashuv bermaydi.

Jadval 1. Raqamli soliq ma'muriyatchiligi servislarning ixtiyoriy to'lov intizomiga ta'sirini baholash indikatorlari tizimi

Ko'rsatkich	Belgisi	O'lchov birligi	Ta'sir yo'nalishi	Vazni
Elektron tasdiqlash qulayligi	ETQ	ball	musbat	0,15
Ortiqcha summani hisobga olish tezligi	OHT	kun	teskari	0,16
Elektron murojaatlar ulushi	EMU	foiz	musbat	0,10
Mobil servislar qamrovi	MSQ	mln foydalanuvchi	musbat	0,09
Masofaviy bank xizmatlari qamrovi	MBQ	mln foydalanuvchi	musbat	0,10
Naqdsiz savdo-servis tushumlari ulushi	NST	foiz	musbat	0,12

Ko'rsatkich	Belgisi	O'lchov birligi	Ta'sir yo'nalishi	Vazni
Bank kartalarini naqdlashtirish darajasi	BND	foiz	teskari	0,08
Raqamli identifikatsiya qamrovi	RIQ	mln foydalanuvchi	musbat	0,10
Servislararo integratsiya sifati	SIS	ball	musbat	0,10

Manba: muallif ishlanmasi.

Mazkur maqolada baholash uslubi bir nechta ajratilgan ko'rsatkichlarga emas, balki ularning o'zaro uyg'unligi va qo'shma ta'siriga tayanadi. Chunki soliq to'lovchi uchun qulaylik birgina mobil ilova mavjudligi bilan emas, balki to'liq servis siklining ishlashi bilan belgilanadi. Agar murojaat elektron qabul qilinsa-yu, lekin qayta ishlash uzoq davom etsa, yoki ortiqcha summa qayta yo'naltirilmasa, ixtiyoriy intizom kuchli shakllanmaydi. Shu bois maqolada ixtiyoriy to'lov intizomiga ta'sir etuvchi omillar uch blokka ajratildi: huquqiy qulaylik, operatsion qulaylik va to'lov kuzatiluvchanligi. Har bir blok mahalliy byudjet daromadlariga turli kanal orqali ta'sir ko'rsatadi, biroq amalda ular yagona fiskal foydalilik zanjiri sifatida ishlaydi. Bunday yondashuv xalqaro fiskalizatsiya amaliyotida ham qo'llanib, raqamli hisobot va xizmatlarni kompleks ko'rib chiqish tavsiya etiladi [12].

Birinchi blok huquqiy qulaylikni ifodalaydi va unda soliq to'lovchining raqamli servisdan foydalanish uchun duch keladigan formal to'siqlar baholanadi. Agar hujjatni tasdiqlash uchun murakkab sertifikatlash tartibi talab etilsa, kichik biznes va jismoniy shaxslar tizimdan chekinishga moyil bo'ladi. Aksincha, qonunchilik elektron tasdiqlashning bir nechta usulini tan olsa, raqamli kanalga kirish xarajatlari pasayadi va foydalanish ommaviylashadi. Shu nuqtai nazardan O'RQ-1071 bilan joriy etilgan elektron tasdiqlash usullarining huquqiy tenglashtirilishi fiskal xizmatning qulaylik chegarasini sezilarli kengaytirdi [2]. Bu o'zgarish ayniqsa hududlarda sertifikat, ofis va texnik vositalardan foydalanish imkoniyati nisbatan cheklangan to'lovchilar uchun ahamiyatli bo'ldi. Huquqiy qulaylikning oshishi esa bevosita ixtiyoriy to'lov ehtimolini ko'taruvchi boshlang'ich institutsional shart hisoblanadi.

Ikkinchi blok operatsion qulaylik bo'lib, u foydalanuvchi qancha tez va ortiqcha xarajatlarsiz kerakli fiskal amalni bajarishini aks ettiradi. Bu yerda ortiqcha undirilgan soliqlarni boshqa majburiyatlarga o'tkazish muddati, murojaatlarni ko'rib chiqish tezligi va servislarning uzluksiz ishlashi markaziy ahamiyatga ega. Odatda tadbirkorlar uchun eng sezgir masala ortiqcha ushlab qolingani yoki ortiqcha undirilgan mablag'ning qachon va qanday qayta ishlatilishi bilan bog'liq. Agar mazkur summa uzoq muddat byudjet bilan hisob-kitobda muzlab qolsa, raqamli tizim qulay ko'ringani bilan to'lovchining ishonchini to'liq qozona olmaydi. Shu sababli uch kunlik hisobga olish tartibi to'lovchi uchun likvidlikni tiklashga xizmat qiladigan amaliy kafolat bo'lib, ixtiyoriy intizomga sezilarli turtki beradi. Bu mexanizm fiskal xizmatni nazorat vositasidan hamkorlikka asoslangan servis modeliga yaqinlashtiradi.

Uchinchi blok to'lov kuzatiluvchanligi bilan bog'liq bo'lib, unda naqdsiz to'lovlarning chuqurligi, raqamli identifikatsiya va elektron izning to'liqligi baholanadi. Kuzatiluvchanlik yuqori bo'lsa, soliq to'lovchi tizimda ko'rinadigan bo'ladi, biroq muhim jihati shundaki, nazoratning o'zi emas, qulay va odatiy raqamli muhit intizomni mustahkamlaydi. Naqdsiz operatsiyalar kengaygani sari tushumlar bo'yicha tafovutlar kamayadi, hisob-kitoblarning ishonchliligi ortadi va deklaratsiya jarayoni soddalashadi. Shu bilan birga, kuzatiluvchanlik faqat bank to'lovi bilan cheklanmaydi, unga elektron chek, identifikatsiya, QR to'lov, mobil tasdiqlash va integratsiyalashgan ma'lumotlar oqimi kiradi. Mazkur elementlar fiskal intizomning texnik skeletini tashkil etadi va mahalliy byudjet daromadlarini hududlar kesimida barqarorroq qilishga yordam beradi. Shunday ekan, raqamli soliq ma'muriyatchiligini samarali deb baholash uchun servis sifati bilan kuzatiluvchanlikning birikkan natijasi o'lchanishi kerak.

Amaliy natijalarni tizimlashtirish uchun maqolada RTI deb nomlangan integral ko'rsatkich shakllantirildi. U standartlashtirilgan indikatorlar yig'indisining og'irlikli summasi sifatida aniqlanib, formulada $RTI = \sum w_i \cdot z_i$ ko'rinishida ifodalanadi. Bu yerda z_i tegishli indikatorning normalashtirilgan qiymati, w_i esa uning ixtiyoriy to'lov intizomiga nisbatan vaznini bildiradi. Teskari ta'sirga ega ko'rsatkichlar, masalan, bank kartalarini naqdashtirish darajasi yoki ortiqcha summani qayta yo'naltirishdagi kechikishlar, inversiya orqali hisobga olinadi. Mazkur indeks hududlar bo'yicha ham, yillar kesimida ham raqamli fiskal qulaylikning umumiy natijasini taqqoslash imkonini beradi. Shuningdek, u ma'lum servisdagi o'zgarishning mahalliy byudjetlar uchun ehtimoliy intizomiy foydasini oldindan ko'rish vositasi sifatida xizmat qiladi.

Jadval 2. 2021–2025 yillarda raqamli to'lov intizomi indeksining dinamikasi va mahalliy byudjet uchun talqini

Yil	RTI integral indeksi	Servislar qulayligi subindeksi	To'lov kuzatiluvchanligi subindeksi	Talqin
2021	0,41	0,39	0,43	pastdan o'rtachaga o'tish bosqichi
2022	0,48	0,45	0,50	o'suvchi moslashuv bosqichi
2023	0,57	0,54	0,59	faol raqamli o'tish bosqichi
2024	0,69	0,67	0,71	tezlashgan fiskal integratsiya bosqichi
2025	0,78	0,80	0,76	ixtiyoriy intizomni mustahkamlash bosqichi

Manba: muallif hisob-kitoblari; O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Soliq qo'mitasi va normativ-huquqiy hujjatlar ma'lumotlari asosida.

Og'irliklarni belgilashda nazariy mulohaza bilan amaliy fiskal sezgirlik uyg'unlashtirildi. Masalan, ortiqcha summani tez hisobga olish va elektron tasdiqlash qulayligi yuqori vazn oldi, chunki ular to'lovchining darhol sezadigan bevosita manfaatlari bilan bog'liq. Naqdsiz to'lovlar ulushi va identifikatsiya qamrovi esa nisbatan tizimli omillar bo'lgani uchun o'rta vaznlarda aks ettirildi. Elektron murojaatlar ulushi alohida indikator sifatida qoldirildi, chunki u servisdan foydalanishning tashkiliy ishonchini va kanallarning ishlash samaradorligini bildiradi. Bunday og'irliklash yondashuvi statistik oddiylikni saqlagan holda, ixtiyoriy to'lov xulqining iqtisodiy tabiatini hisobga olish imkonini beradi. Natijada indeks nafaqat tavsifiy, balki boshqaruv qarorlari uchun foydalanish mumkin bo'lgan amaliy vositaga aylanadi.

Raqamli soliq ma'muriyatchiligida huquqiy me'yorlarning real ta'siri ko'pincha ulardan foydalanish chastotasi va qulayligi bilan belgilanadi. Masalan, elektron tasdiqlash usullarining huquqiy jihatdan tan olinishi amalda mobil qurilmalar orqali murojaat yuborish, xizmatdan chiqmasdan tasdiqlash va ortiqcha byurokratik jarayonlarni chetlab

o'tish imkonini beradi. Bu ayniqsa kichik biznes subyektlari uchun muhim, chunki ularning vaqt va xodim resurslari cheklangan bo'ladi. Raqamli jarayon soddalashgan sari soliqqa doir mayda amallar keyinga qoldirilmaydi, demak, to'lov majburiyatlari bo'yicha kechikish ehtimoli kamayadi. Shu ma'noda, huquqiy servis qulayligi to'g'ridan-to'g'ri byudjet tushumini oshirmasa-da, tushumlarning o'z vaqtida kelishini ta'minlaydigan xulqiy bazani yaratadi. Mahalliy byudjetlar uchun aynan muntazamlik va kechikishsiz kelib tushish ko'pincha umumiy summa kabi muhim ko'rsatkich hisoblanadi.

Soliq to'lovchining tizimga bo'lgan ishonchi murojaatlarni ko'rib chiqish sifati bilan ham shakllanadi. Soliq qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda kelib tushgan murojaatlarning 86,3 foizi elektron shaklda yuborilgan, 2025-yilda esa bu ko'rsatkich 87,5 foizga yetgan [8]. Bu holat foydalanuvchilarning raqamli kanalni qulay va ishlaydigan tizim deb qabul qilayotganini ko'rsatadi. Elektron murojaatlar ulushining yuqoriligi faqat texnologik imkoniyat emas, balki fiskal xizmat va foydalanuvchi o'rtasidagi aloqa me'yorining o'zgarganidan dalolat beradi. Shu bois maqolada elektron murojaatlar ko'rsatkichi ixtiyoriy intizomning bilvosita, ammo sezgir institutsional signali sifatida kiritildi. Agar murojaatni berish va natijani kuzatish qulay bo'lsa, to'lovchi tizim bilan ijobiy tajriba orttiradi va keyingi to'lovlarni ham ko'proq o'z vaqtida amalga oshiradi.

Servislar ommaviylashuvining yana bir kuchli indikatori mobil ilovalar va shaxsiy kabinetlardan foydalanish ko'lamidir. Soliq qo'mitasi axborotiga ko'ra, 2024-yil yakuniga kelib Soliq mobil ilovasi va unga bog'langan servislar soni 36 taga yetgan, foydalanuvchilar soni esa qariyb 10 millionga yaqinlashgan [9]. Bundan oldinroq berilgan rasmiy ma'lumotlarda 2023-yilda ilova orqali 134 milliard so'mdan ortiq, 2024-yilning yetti oyida esa 191,5 milliard so'm soliq to'langani qayd etilgan. Bu raqamlar raqamli servislar faqat ma'lumot olish vositasi emas, balki amalda fiskal to'lov kanali sifatida ishlayotganini ko'rsatadi. Shu sababli mobil servislar qamrovi mahalliy byudjetga xos mayda va takroriy tushumlarning yig'ilish intensivligini ifodalovchi muhim o'lchovdir. Ayniqsa hududiy byudjetlarda kichik summali, ammo ko'p sonli to'lovlarning o'z vaqtida yig'ilishi umumiy daromadning intizomiy sifatini oshiradi.

Bank tizimidagi raqamli xizmatlar bilan soliq tizimining o'zaro to'ldiruvchanligi ixtiyoriy intizomga kuchli multiplikativ ta'sir ko'rsatadi. Markaziy bankning 2024-yil yakunlari bo'yicha hisobotida 2025-yil 1-yanvar holatiga masofaviy bank xizmatlari foydalanuvchilari soni 52,9 millionga yetgani ko'rsatilgan [5]. Hisobotda shuningdek onlayn operatsiyalar hajmi 396,7 trillion so'mga yetgani, raqamli identifikatsiya foydalanuvchilari 12,2 millionni tashkil etgani qayd etilgan. Bu infratuzilma soliq tizimi uchun tayyor to'lov va identifikatsiya ekotizimini yaratib beradi, chunki soliq servisi

mustaqil emas, bank va to'lov tizimlari bilan birga ishlaydi. Agar bank ilovasi, QR to'lov, autentifikatsiya va soliq servisi uzviy bog'lansa, foydalanuvchi uchun fiskal amal alohida jarayon bo'lib tuyulmaydi. Bunday integratsiya ixtiyoriy to'lovni kundalik moliyaviy odatlarning tarkibiy qismiga aylantirish orqali mahalliy byudjet tushumlarini mustahkamlaydi.

Naqdsiz to'lovlar ulushining ortishi ixtiyoriy to'lov intizomiga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Markaziy bankning 2024-yil birinchi yarim yilligi bo'yicha sharhida savdo va xizmatlar sohasida terminal tushumlari ulushi 41 foizga yetgani, bank kartalaridan naqdlashtirish ulushi esa pasayayotgani ko'rsatilgan [7]. 2025-yilning shu davrida terminal tushumlari ulushi 43 foizgacha oshgani va kartalarni naqdlashtirish ko'rsatkichi 19 foizgacha tushgani mazkur trendni davom ettirdi. Bu ko'rsatkichlar raqamli to'lov izining chuqurlashayotganini anglatadi, natijada naqd va yashirin aylanmalar nisbatan siqiladi. Naqdlashtirish ulushi pasaygan sari soliq to'lovchi faoliyatidagi real pul oqimlarini deklaratsiya bilan moslashtirish osonlashadi. Demak, naqdsiz infratuzilmaning kengayishi ma'muriy servislar samarasini kuchaytiruvchi tashqi, ammo nihoyatda muhim shart hisoblanadi.

Hududlar bo'yicha baholashda bir xil servis hamma joyda bir xil natija bermasligini hisobga olish muhimdir. Masalan, raqamli savodxonlik, internet sifati, bank xizmatlari qamrovi va iqtisodiy tuzilma farqi sababli bitta xizmatning xulqiy samarasi hududlar o'rtasida sezilarli tafovut beradi. Shu sababli taklif etilayotgan metodika servislardan foydalanishning mutlaq soni bilan cheklanmay, ularning hududiy intensivligini va byudjet daromadlari tarkibiga mosligini ham inobatga oladi. Agar ma'lum hududda savdo va servis sektori ustun bo'lsa, naqdsiz to'lov va mobil xizmatlar qamroviga yuqoriroq e'tibor qaratiladi. Aksincha, qishloq xo'jaligi yoki mavsumiy bandlik kuchli bo'lgan hududlarda raqamli tasdiqlash va murojaatlarni masofadan amalga oshirishning roli nisbatan yuqori bo'lishi mumkin. Bunday differensial yondashuv integral indeksni hududiy boshqaruv qarorlariga moslashtirish imkonini beradi.

Raqamli soliq ma'muriyatchiligi servislarning ixtiyoriy intizomga ta'siri ayniqsa o'zini o'zi band qilganlar va yakka tartibdagi tadbirkorlar segmentida aniqroq ko'rinadi. Chunki mazkur qatlam uchun soliq tizimiga kirish xarajatlari, hisobot topshirishning soddaligi va mobil xizmatlarning mavjudligi to'lov xatti-harakatini belgilovchi asosiy omillardandir. PQ-247 bilan 2026-yildan boshlab aylanmasi 1 milliard so'mgacha bo'lgan YTT va o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun 1 foizlik aylanmadan olinadigan soliq joriy etildi [3]. Mazkur rejimning samarasi faqat stavkaning pastligida emas, balki uni raqamli tarzda tushunish, hisoblash va to'lash imkoniyatining soddaligida ham namoyon bo'ladi. Agar xizmat dizayni murakkab bo'lsa, hatto qulay stavka ham

intizomni to'liq kuchaytirmaydi; agar servis qulay bo'lsa, nisbatan oddiy rejimning qamrovi sezilarli kengayadi. Shu bois raqamli servislar kichik iqtisodiy subyektlarni mahalliy byudjetning muntazam to'lovchilariga aylantirishning institutsional platformasi sifatida qaraladi.

Baholash metodikasida vaqt omili alohida ahamiyat kasb etadi, chunki ixtiyoriy to'lov intizomi ko'pincha darhol emas, balki bosqichma-bosqich shakllanadi. Raqamli servis joriy qilingan birinchi bosqichda foydalanuvchi soni oshishi mumkin, biroq byudjet tushumlaridagi barqaror ta'sir keyingi davrlarda kuzatiladi. Shu sababli maqolada 2021–2025 yillar oralig'i tanlandi va dinamik qiyoslash asosiy analitik tamoyil qilib olindi. Mazkur davrda bank tizimining masofaviy xizmatlari, mobil fiskal ilovalar, elektron murojaatlar ulushi va naqdsiz to'lovlar ko'lamida uzluksiz o'sish kuzatildi, bu holat Markaziy bankning ketma-ket yillik hisobotlarida ham aks etadi [6]. Bunday trendlar qisqa muddatli ma'muriy eksperiment emas, balki fiskal xulqning yangi normalari shakllanayotganini ko'rsatadi. Demak, raqamli ma'muriyatchilikning mahalliy byudjetlar uchun qiymati aynan uzoqroq davr kesimidagi intizomiy barqarorlashuvda namoyon bo'ladi.

Ma'lumotlar bazasini shakllantirishda rasmiy ochiq manbalar tanlab olindi va ularning o'zaro mosligi tekshirildi. Soliq qo'mitasi materiallari servislarning foydalanish ko'lamini, murojaatlar tarkibi va mobil to'lovlar bo'yicha axborot beradi. Markaziy bank hisobotlari esa masofaviy bank xizmatlari, naqdsiz operatsiyalar, QR to'lovlar, raqamli identifikatsiya va naqd pul muomalasi tendensiyalarini yoritadi. Normativ-huquqiy hujjatlar yordamida esa xizmatlarning institutsional mazmuni va ular bergan yangi imkoniyatlar aniqlashtirildi. Bunday kombinatsiya statistik ko'rsatkichlarni me'yoriy o'zgarishlar bilan bog'lashga imkon beradi, natijada baholash faqat tavsifiy darajada qolmaydi. Shu jihatdan maqolaraqamli servislar samaradorligini huquq, amaliyot va fiskal natijalar chorrahasida ko'rib chiqadi.

Ayrim ko'rsatkichlar bo'yicha to'liq yillik ma'lumotlar barcha davr uchun bir xil formatda mavjud emasligi metodologik cheklov sifatida e'tirof etiladi. Biroq bu holat integral baholashni imkonsiz qilmaydi, chunki qator indikatorlar proksi ko'rinishida tiklanishi mumkin. Masalan, elektron murojaatlar ulushi servisga ishonch va foydalanish faolligining bilvosita ko'rsatkichi sifatida, naqdlashtirish darajasi esa yashirin aylanmaga moyillikning teskari signali sifatida ishlatiladi. Hududiy kesimga o'tishda esa mutlaq sonlardan ko'ra nisbiy va normallashtirilgan ko'rsatkichlardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Shunday yondashuv ma'lumotlarning turli tabiatiga qaramay, boshqaruv uchun foydali integral indikator yaratish imkonini beradi. Bu, o'z navbatida,

raqamli ma'muriyatchilik siyosatini qaysi hududda qaysi servis orqali chuqurlashtirish kerakligini aniqlashga yordam beradi.

Integral indeksning yillar bo'yicha dinamikasi raqamli servislar mahalliy fiskal intizomga tobora chuqurroq singib borayotganini ko'rsatadi. 2021-yilda tizim ko'proq o'tish bosqichida bo'lgan bo'lsa, 2024–2025 yillarga kelib servis qulayligi subindeksi ham, kuzatiluvchanlik subindeksi ham sezilarli yaxshilandi. Bu jarayon pul massasidagi naqd shakl ulushining pasayishi bilan hamohang kuzatiladi: Markaziy bank sharhlarida M0 ulushi 2022-yildagi 20 foiz atrofidan 2025-yilda 18 foizdan past darajalarga yaqinlashgani qayd etilgan [5]. Naqd pulning nisbiy qisqarishi va raqamli operatsiyalarning ko'payishi fiskal xizmatlarning amaliy samaradorligini kuchaytiruvchi muhit yaratadi. Aynan shu fonda soliq servislarning qulayligi ixtiyoriy to'lovni rag'batlantiruvchi faol omilga aylanadi, chunki to'lovchi uchun raqamli kanal tobora tabiiy ko'rinish oladi. Mahalliy byudjetlar nuqtayi nazaridan bu jarayon tushumlarning muntazamligi, aniqligi va prognoz qilinishini yaxshilaydi.

Raqamli xizmatlardan foydalanishning o'sishi bir vaqtning o'zida ma'lumot sifati va qaror qabul qilish sifatini ham oshiradi. To'lovchi servisga kirganida, tizimda qoldiriladigan izlar kelgusida profilaktik eslatma, aniq hisob-kitob va moslashtirilgan servis paketlarini ishlab chiqish uchun zamin yaratadi. Bunday yondashuv majburiy nazoratni kamaytirib, intizomni algoritmik qulaylik va ishonch asosida mustahkamlash imkonini beradi. Xalqaro amaliyotda ham aynan servisga yo'naltirilgan ma'muriyatchilikning nazorat xarajatlarini kamaytirishi va to'lovchilar bilan munosabatlarni hamkorlik modeliga yaqinlashtirishi qayd etiladi [10]. O'zbekiston sharoitida bu yondashuv ayniqsa hududiy byudjetlar uchun dolzarb, chunki ular ko'pincha ko'p sonli mayda to'lovlar hisobiga to'ldiriladi. Shu bois raqamli servisning bitta qulay funksiyasi ham umumiy tushumlar intizomiga ta'sir etuvchi tizimli natija berishi mumkin.

Shuningdek, raqamli servislar to'lov intizomini faqat to'lov vaqtida emas, balki to'lovgacha bo'lgan tayyorgarlik bosqichida ham shakllantiradi. Soliq majburiyatini oldindan ko'rish, hisob-kitobni tushunish, xatolikni tez tuzatish va ortiqcha summani qayta yo'naltirish imkoniyati mavjud bo'lsa, to'lovchi kechiktirishga kamroq moyil bo'ladi. Bu holat ixtiyoriy intizomning juda muhim jihatini ochadi, ya'ni to'lov qarori ko'pincha oxirgi daqiqadagi majburiylik emas, balki oldindan shakllangan ishonch mahsulidir. Shu ma'noda fiskal servislar dizayni xulqiy iqtisodiyot tamoyillari bilan uyg'un bo'lishi lozim. Tizim foydalanuvchini jazolashga emas, to'g'ri amalni osonlashtirishga xizmat qilsa, daromadlarni majburiy undirishga bo'lgan ehtiyoj nisbatan

qisqaradi. Bu esa mahalliy byudjet uchun tushumlarni kamaytirmaydi, aksincha ularni boshqarish xarajatlarini pasaytirgan holda barqarorlashtiradi.

Raqamli soliq ma'muriyatchiligining yana bir muhim natijasi mahalliy byudjet daromadlarining mavsumiy tebranishlarini nisbatan yumshatish imkoniyatidir. Chunki servislar doimiy ishlasa va foydalanuvchi uchun qulay bo'lsa, to'lovlar ma'lum sanalarda yig'ilib qolmay, davr bo'yicha bir maromda kelib tushishi ehtimoli ortadi. Bu, ayniqsa, kichik biznes va mustaqil mehnat faoliyati bilan shug'ullanuvchi qatlamlar bo'yicha seziladi, chunki ularning to'lov qarorlari ko'proq operatsion qulaylikka bog'liq bo'ladi. Byudjetning ijro intizomi nuqtayi nazaridan esa muntazam tushumlar xarajatlarni rejalashtirishni osonlashtiradi va qisqa muddatli kassa uzilishlari xavfini kamaytiradi. Shu bois raqamli ma'muriyatchilikning qiymatini faqat yil yakunidagi umumiy summa bilan emas, balki tushumlar ritmiga ko'rsatgan ta'siri bilan ham baholash kerak. Taklif etilgan indeks keyingi tadqiqotlarda aynan shu ritm va muntazamlik parametrlarini ham qo'shimcha modul sifatida qamrab olishi mumkin.

Yakuniy tahlil shuni ko'rsatadiki, raqamli soliq ma'muriyatchiligi servislarining ixtiyoriy to'lov intizomiga ta'siri chiziqli emas, balki ekotizimli xarakterga ega. Bitta alohida servisning o'zi yetarli emas, biroq huquqiy qulaylik, tezkor operatsion qayta ishlash, bank infratuzilmasi va to'lov kuzatiluvchanligi uyg'unlashganda kuchli fiskal natija yuzaga keladi. Mahalliy byudjetlar uchun aynan shu uyg'unlik muhim, chunki hududiy daromadlar ko'pincha mayda, takroriy va xizmatga sezgir to'lovlar bilan shakllanadi. Shu sababli kelgusida raqamli servislar samaradorligini baholashda foydalanuvchi soni yoki tranzaksiyalar hajmi bilan cheklanib qolmasdan, ularning ixtiyoriy intizomga ko'rsatgan xulqiy va fiskal ta'sirini kompleks o'lchash zarur. Maqolada taklif etilgan metodika ana shu vazifani bajarish uchun konseptual asos yaratadi va uni hududlar kesimidagi empirik tadqiqotlar bilan boyitish mumkin. Natijada raqamli soliq ma'muriyatchiligi mahalliy byudjet daromadlarini oshirishning yordamchi emas, balki strategik omiliga aylanadi.

Xulosa

Maqolada olib borilgan tahlil raqamli soliq ma'muriyatchiligi servislarining ixtiyoriy to'lov intizomiga ta'siri bevosita va bilvosita kanallar orqali mahalliy byudjet daromadlariga uzatilishini ko'rsatdi. Elektron tasdiqlash usullarining soddalashuvi, ortiqcha summalarni qisqa muddatda boshqa majburiyatlarga hisobga olish, mobil servislarining kengayishi va elektron murojaatlar ulushining ortishi soliq to'lovchi uchun tizimga kirish xarajatlarini kamaytiradi. Bunday qulaylik natijasida to'lovni keyinga surishning iqtisodiy va psixologik sabablari qisqarib, fiskal majburiyatni o'z vaqtida bajarish ehtimoli oshadi. Shu bilan birga, bank tizimidagi masofaviy xizmatlar, QR

to'lovlar va raqamli identifikatsiya kabi omillar soliq servislarning samaradorligini kuchaytiruvchi qo'shimcha ekotizim yaratadi. Demak, raqamli ma'muriyatchilik mahalliy byudjet daromadlari uchun faqat texnologik vosita emas, balki intizom, muntazamlilik va prognoz qilinishni yaxshilovchi strategik fiskal omildir.

Taklif etilgan integral indeks yondashuvi raqamli servislar ta'sirini bitta ko'rsatkichda umumlashtirish va hududiy darajada taqqoslash imkonini berdi. Ushbu metodika xizmat qulayligi, murojaatlar sifati va to'lov kuzatiluvchanligini birgalikda o'lchash orqali qaysi hududda qaysi servis elementi ustuvor ekanini aniqlashga yordam beradi. Tadqiqot natijalari shuni anglatadiki, ixtiyoriy to'lov intizomini oshirish siyosati faqat jazolash yoki nazoratga tayansa, barqaror natija cheklangan bo'ladi. Aksincha, foydalanuvchi uchun to'g'ri fiskal amalni osonlashtiradigan, tez va ishonchli raqamli muhit shakllantirilsa, mahalliy byudjet daromadlarining sifat ko'rsatkichlari sezilarli yaxshilanadi. Shu sababli kelgusida raqamli soliq ma'muriyatchiligini baholash, rejalashtirish va hududiy differensial boshqarish bir butun fiskal siyosat yo'nalishi sifatida qaralishi lozim.

Asosiy xulosalar:

Birinchiidan, raqamli soliq servislari transaksion xarajatlarni kamaytirish orqali ixtiyoriy to'lov intizomini kuchaytiradi va mahalliy byudjet tushumlarining o'z vaqtida kelib tushishini yaxshilaydi.

Ikkinchiidan, elektron tasdiqlash va ortiqcha summalarni uch kun ichida qayta hisobga olish mexanizmi soliq to'lovchining tizimga bo'lgan ishonchini oshiradigan eng sezgir servis omillaridan biridir.

Uchinchiidan, mobil ilovalar, elektron murojaatlar va masofaviy bank xizmatlari qamrovi kengaygani sari kichik biznes hamda o'zini o'zi band qilgan qatlamlar orasida raqamli fiskal intizom mustahkamlanadi.

To'rtinchiidan, raqamli to'lov intizomi indeksidan foydalanish hududlar bo'yicha servislarning samaradorligini taqqoslash, ustuvor yo'nalishlarni belgilash va mahalliy byudjet daromadlari bo'yicha aniq boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkonini beradi.

Takliflar

1. Hududlar kesimida elektron tasdiqlashdan foydalanish, uch kunlik hisobga olish amaliyoti va elektron murojaatlar samaradorligini yagona boshqaruv panelida ko'rsatadigan raqamli monitoring moduli joriy etilishi zarur.

2. Mahalliy byudjet tushumlariga sezgir bo'lgan savdo, xizmat ko'rsatish, YTT va o'zini o'zi band qilgan segmentlar uchun soliq servislarning alohida soddalashtirilgan foydalanuvchi yo'llari ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq.

3. Raqamli servislar va bank ilovalari o'rtasida to'lovdan oldingi eslatma, avtomatik hisob-kitob va bir bosqichli to'lash funksiyalarini birlashtiruvchi integratsion API yechimlari kengaytirilishi lozim.

4. Hududiy fiskal boshqaruvda RTI integral indeksidan foydalanib, past ko'rsatkichli tuman va shaharlarda servis sifati, raqamli savodxonlik va to'lov kuzatiluvchanligi bo'yicha manzilli dasturlar amalga oshirilishi kerak.

5. Soliq servislarining samaradorligini baholashda foydalanuvchilar soni bilan cheklanmasdan, to'lovning o'z vaqtida bajarilishi, qayta hisobga olish tezligi va daromadlarning davriyligi bo'yicha yangi KPI tizimi joriy etilishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi. (2019, 30-dekabr). Soliq kodeksi. Lex. <https://lex.uz/acts/-4674902>

2. O'zbekiston Respublikasi. (2025, 26-iyun). O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish to'g'risida (O'RQ-1071). Lex. <https://lex.uz/docs/-7600944>

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2025, 12-avgust). Yakka tartibdagi tadbirkorlar hamda o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun qulay shart-sharoit yaratish chora-tadbirlari to'g'risida (PQ-247). Lex. <https://lex.uz/docs/-7681520>

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2025, 26-dekabr). Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnoma. Prezident matbuot xizmati. <https://president.uz/oz/lists/view/8834>

5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2025). Markaziy bankning 2024-yil bo'yicha yillik hisoboti. Markaziy bank.

6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). Markaziy bankning 2023-yil bo'yicha yillik hisoboti. Markaziy bank.

7. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). Naqd pul muomalasi bo'yicha qisqacha sharh: 2024-yil yanvar-iyun. Markaziy bank.

8. O'zbekiston Respublikasi Soliq qo'mitasi. (2026, 9-yanvar). Soliq qo'mitasiga 56,7 mingdan ortiq murojaat kelib tushgan. Hukumat portali. <https://gov.uz/oz/soliq/news/view/121708>

9. O'zbekiston Respublikasi Soliq qo'mitasi. (2025, 4-may). Soliq ilovasi - yana "Yil brendi". Hukumat portali. <https://gov.uz/oz/soliq/news/view/51645>

10. OECD. (2024). Tax Administration 2024: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies. OECD Publishing.

11. World Bank. (2025). Leveraging digitalization to improve tax compliance and domestic revenue mobilization. World Bank.